

Dominik Szczepański

"Między utopią a rzeczywistością :
myśl polityczna Komunistycznej
Partii Polski (1918–1938)", Krystyna
Trembicka, Lublin 2007 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 5, 288-292

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dominik Szczepański**KRYSTYNA TREMBICKA: *MIĘDZY UTOPIĄ
A RZECZYWISTOŚCIĄ. MYŚL POLITYCZNA
KOMUNISTYCZNEJ PARTII POLSKI (1918–1938)*,
WYDAWNICTWO UNIwersYTETU
MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2007, 296 SS.**

Dziejom Komunistycznej Partii Polski, do 1 lutego 1925 r. występującej pod nazwą Komunistyczna Partia Robotnicza Polski, poświęcono już wiele opracowań i dociekań naukowych. Prawie wszystkie publikacje zostały wydane przez rok 1989, a więc w okresie pełnej ideologizacji życia politycznego. Zastanawiający może być fakt, że w czasach współczesnych, wolnych od ograniczeń cenzorskich, czy też ideologicznych, z możliwością szerszego dostępu do źródeł, badacze parający się myślą polityczną są nadal zainteresowani dziejami KPP. Oto czytelnik dostaje w swoje ręce rzetelną książkę Krystyny Trembickiej przedstawiającą myśl polityczną Komunistycznej Partii Polski, stanowiącą podsumowanie kilkunastoletnich badań Autorki. Można zatem zadać pytanie, po co nam w obecnych czasach taka publikacja, skoro zostało ich już tyle wydanych. Na to pytanie odpowiada sama Autorka we wstępie, podkreślając, że w historii KPP należało dokonać pewnych przewartościowań i weryfikacji niektórych ustaleń czy faktów (s. 8).

Omawiane opracowanie liczy 296 stron i składa się z ośmiu rozdziałów, ujętych w sposób chronologiczno-problemowy. Jego uzupełnienie stanowi szeroka baza bibliograficzna oraz wykaz wykorzystanego przez Autorkę bogatego zasobu materiałów archiwalnych, dokumentów, programów, stenogramów, pamiętników i wspomnień, w tym opublikowanych w języku bułgarskim pamiętników G. Dymitrowa, przewodniczącego Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki Komunistycznej, a także licznych opracowań zwartych czy artykułów. Zasadniczy tekst został wsparty niezbędnymi przypisami, do których można znaleźć bezpośrednie odwołania w tekście.

Rozdział I, zatytułowany „Inspiracje i recepcje”, poświęcony został enumeratywnym wartościom, które wpływały na kształtowanie się myśli politycznej KPP. Autorka opisała w nim te czynniki, które wskazywały, że komunizm pojmowany był jako marksistowska koncepcja wolności, która nie miała szans na realizację. Wiązało się to z komunistyczną wizją przyszłości. Jako inspiracje i recepcje z zewnątrz K. Trembicka ukazała trzy motywy. Pierwszy z nich wynikał „z romantycznej wizji dobrowolnej tożsamości między jednostką a społeczeństwem, bez istnienia ciał pośredniczących, tj. prawa, państwa, środków przymusu” (s. 16). Drugi związany był z poszukiwaniem przez komunistów sojuszników rewolucji. Nieostrzeganie chłopów i mniejszości narodowych jako czynnika wzmagającego rewolucję wpływało wówczas ze zmiany stanowiska Włodzimierza Lenina oraz wypracowania przez niego hasła samostanowienia narodów aż do oderwania. I w końcu trzeci czynnik, którym było zorganizowanie dojrzałej partii politycznej mogącej poprowadzić proletariat do zwycięstwa. W inspiracjach i recepcjach wewnętrznych zostały zawarte te koncepcje, które odziedziczyła KPP po swoich poprzedniczkach: Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy oraz Polskiej Partii Socjalistycznej. W ocenie polskiej przeszłości i rzeczywistości K. Trembicka ukazała, że KPP nie posiadała polskich tradycji, gdyż ciążył na niej dorobek programowy socjaldemokratów. Zwróciła uwagę na to, że w głównej mierze kierowali się oni względami klasowymi, pomijając względy narodowe. Komuniści już na samym początku swojej działalności odrzucili tradycje narodowe, tradycje walk niepodległościowych, rezygnując tym samym z walki o suwerenne państwo polskie (s. 23–47).

W rozdziale II, zatytułowanym „Zasoby polityczne partii”, niezwykle wnikliwie scharakteryzowano potencjał polityczny partii, łącznie z uwzględnieniem definicyjnego zakwalifikowania KPP do partii politycznej. Ukazany został także potencjał polityczny partii w wyborach parlamentarnych i utworzeniu Związku Proletariatu Miast i Wsi, a więc legalnego przedstawicielstwa zdelegalizowanej partii. W tej części rozdziału poświęconej organizacji Autorka zwróciła uwagę na ideał członka i aktywisty partii, opisując, jakie wymagania stawiane były aktywistom piastującym wysokie stanowiska partyjne. Jak dotąd jest to jedyne opracowanie takiego wzorca.

Ze strategią rewolucyjną K. Trembicka próbowała się uporać w rozdziale III, najobszerniejszym. Składa się on z trzech podrozdziałów, a te z kolei dzielą się na mniejsze. Swoje dywagacje rozpoczęła Autorka od bolszewickiej koncepcji ekspansji komunizmu, w której

stwierdziła, że „w kwestii strategii rewolucyjnej stanowisko KPP było pochodną polityki bolszewików wobec Europy i świata” (s. 93). Czytelnikowi przybliżone zostały cele polityki zagranicznej państwa radzieckiego, ze szczególnym naciskiem na ekspansję rewolucyjnej idei komunizmu. Analizując dwie strategie rewolucji komunistycznej, Autorka wyszła od „eksportu rewolucji” w latach 1918–1920, a więc od przeświadczenia o rychłym zwycięstwie rewolucji za sprawą Armii Czerwonej. W okresie tym KPP odrzuciła stanowisko rosyjskich bolszewików w kwestii narodowej i chłopskiej. W dalszych częściach tego podrozdziału, pt. „Tworzenie warunków rewolucyjnych w latach 1921–1925/1926” i „Koncepcja rewolucji jednoetapowej 1926–1938”, Autorka ukazała ewolucję założeń w tak zasadniczej kwestii jak strategia rewolucji. Wskazała, że Komunistyczna Partia Polski, poszukując strategii i taktyki drogi rewolucyjnej, wypracowała pewne koncepcje. Początkowo po niepowodzeniach w latach 1919–1920, w głównej mierze przegranej Armii Czerwonej w wojnie polsko-radzieckiej i zahamowaniu ruchów rewolucyjnych w Niemczech, zmieniła swoje założenia taktyczne. Zmiana ta polegała na odejściu od koncepcji czystej rewolucji komunistycznej i akceptacji rewolucji dwuetapowej, polegającej na zebraniu odpowiednich sił i środków oraz wykorzystaniu ich w nadarzającej się sytuacji, tak by komuniści mogli podjąć skuteczną walkę o władzę w państwie. W warunkach polskich postulat ten związany był bezpośrednio z wysuniętym hasłem walki o rząd robotniczo-chłopski. W ostatnim podrozdziale „Mechanizm rewolucji” Autorka zawarła analizę przebiegu procesu rewolucji. Stwierdziła, iż „teoretycy zgodni byli, że walka o władzę ostatecznie i tak musi być rozstrzygnięta w drodze starcia zbrojnego” (s. 135–136). Powyższe stanowisko wynikało z przeświadczenia, że nikt władzy nie oddaje w sposób dobrowolny. Poszukując nowych rozwiązań rozważaniom komuniści poddali obecność chłopów, mniejszości narodowych i inteligencji jako czynnika wzmagającego wybuch i przeprowadzenie rewolucji. Wiązało się to z ewolucją poglądów w tej kwestii, zwłaszcza w latach dwudziestych, jak również wypracowaniem w połowie lat trzydziestych koncepcji ludowego frontu antyfaszystowskiego (s. 140).

W rozdziale IV został zaprezentowany model działania politycznego. Rozdział ten składa się z trzech podrozdziałów.

W pierwszym z nich „Wrogowie i sojusznicy” Autorka przedstawiła stosunek KPP do innych partii politycznych istniejących w II Rzeczypospolitej. Wskazała tu także, które partie były uważane przez komunistów za największych wrogów oraz przedstawiła ważkie ku temu

powody. W podrozdziale „Legalne formy działania” zwróciła uwagę na specyfikę i sposób działania KPP. Niezwykle wnikliwie został scharakteryzowany udział KPP w Radach Delegatów Robotniczych. Oceniając te działania, Autorka doszła do konkluzji, że komunistom nie udało się osiągnąć zasadniczego celu, jaki sami z góry założyli. Ponadto szczególną uwagę zwróciła na działalność Komunistycznej Frakcji Poselskiej, w tym także pozaparlamentarną. Były to liczne przemówienia, wiece, strajki, manifestacje itp. W podpunkcie poświęconym działalności poza prawem i wbrew prawu scharakteryzowana została nielegalna forma działania, na którą złożyły się: „osłabienie spoistości armii polskiej, terror indywidualny, podpalenia, organizowanie ruchu partyzanckiego na Kresach, akcje antypodatkowej, prowokowanie bezpośrednich starć z policją” (s. 160).

„Koncepcja ustroju politycznego” to kolejny rozdział obejmujący rozważania nad postulowanym modelem państwa. KPP oprócz gloryfikacji systemu i wzorców radzieckich wraz z przyjętą konstytucją preferowała totalitarny model państwa. Siłą przewodnią w kraju miała być dyktatura proletariatu, zaś ewentualne zdobycie władzy przez komunistów oznaczałoby dalsze podążanie za wzorcami radzieckimi i rozpoczęcie budowy socjalizmu w Polsce. Zgodnie z przyjętymi założeniami partii tezy zawarte w projekcie programu z 1932 r. odzwierciedlały ówczesne stanowisko komunistów na temat środków i metod ich walki o dyktaturę proletariatu i budowę systemu totalitarnego w Polsce (s. 169–193).

Odmienne nieco rozwiązania przedstawiła Autorka w VI rozdziale, poświęconym poglądom na gospodarkę państwową, które zakładały stworzenie jednolitego organizmu gospodarczego, w którym dominować miały racje społeczeństwa jako całości, a nie interes prywatny. W związku z tym komuniści opowiadali się na nacjonalizację, a więc upaństwowieniem fabryk itp., a także za wywłaszczeniem wielkiej własności ziemskiej. Kwestią sporną pozostawało, którą gałąź najpierw należy wywłaszczyć. Pewną konsternację wywoływało zatem przedstawienie własnych, nowych propozycji, na tyle ciekawych i atrakcyjnych, by zainteresowały ogół społeczeństwa. KPP skupiała się w głównej mierze na rozwoju przemysłu, gdyż był on tą gałęzią, na której zamierzano zbudować komunizm. Postulowany przez KPP model gospodarki odrzucał rozwiązania systemu kapitalistycznego, a co się z tym wiąże – prywatną własność (s. 195–217).

W rozdziale VII zostały zaprezentowane poglądy społeczne, charakteryzujące się odrzuceniem przez komunistów podstawowych wolności obywatelskich, społecznych czy też politycznych. Wszelkie wol-

ności, prawa, obowiązki miały stać się domeną rządzącej partii komunistycznej. W końcowych wnioskach Autorka stwierdziła, że celem komunistów polskich, podobnie zresztą jak i bolszewików w Rosji, było stworzenie jednolitego społeczeństwa, które bez żadnych zastrzeżeń przyjmie opracowany przez partię program budowy komunizmu. Ten jednak zakładał brak istnienia samodzielnych ośrodków decyzyjnych poza organizacją partyjną, a także samodzielnych organizacji w różnych związkach.

Ostatni, VIII rozdział dotyczy kwestii bezpieczeństwa zewnętrznego. Już na samym początku Autorka zwróciła uwagę, że komuniści niewiele uwagi poświęcili temu zagadnieniu (s. 241). Wizja bezpieczeństwa, zdaniem K. Trembickiej, „była tożsama z poglądami władz ZSRR i MK, sprowadzającymi się do akcentowania potrzeby zwycięstwa w skali powszechnej” (s. 242). Więcej natomiast uwagi poświęcono wizji komunistycznego państwa polskiego. Dotyczy ona w szczególności przyszłej koncepcji istnienia komunistycznego państwa w porewolucyjnym łańdź. W ostatnim podrozdziale pt. „Polskie terytorium i granice” została zaprezentowana ewolucja stanowiska KPP odnośnie do wymienionej w tytule kwestii.

Rekapitulując, należy stwierdzić, że książka Krystyny Trembickiej jest dziełem o niezwykle jasnej i przejrzystej konstrukcji. Omówione w niej zagadnienia ukazują ewolucję myśli politycznej Komunistycznej Partii Polski, skrajnej organizacji, której większość dokumentów programowych została uchwalona poza granicami kraju. Ferowane w opracowaniu oceny nie zostały w żaden sposób obciążone ograniczeniami cenzorskimi minionej epoki. Książka prezentująca „świeże” spojrzenie na historię Komunistycznej Partii Polski wypełnia lukę w polskiej literaturze naukowej i powinna stać się obowiązkową lekturą każdego, kto zajmuje się naukami społecznymi.